

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу**Протистояння віруючих західних областей України
партійно-радянським органам у 1960 – 1970-х рр.**

У статті проаналізовано форми і методи протистояння віруючих західноукраїнських областей тоталітарній системі, а також антирелігійну роботу органів влади. Виокремлено закономірності й особливості релігійної ситуації в регіоні. Українська Греко-Католицька Церква продовжувала існувати навіть у найнесприятливіші часи і залишалася духовною твердинею нації.

Ключові слова: західний регіон України, партійно-радянська влада, віруючі, звичаї та обряди.

Західний регіон України у 1960 – 1970-х рр. залишався на високому рівні релігійної свідомості. У дні великих християнських свят населення намагалося не працювати, а відвідувати церкви. Складовими «соціалістичних перетворень» радянської влади була ідеологічна робота та атеїстичне виховання. Стратегічна лінія комуністичної партії і радянського уряду полягала в поступовому знищенні релігійного світогляду. Ціла низка відповідних постанов методами жорсткого контролю та регламентації діяльності зареєстрованих церковних громад, «в рамках чинного законодавства», намагалася витіснити Церкву із суспільного життя.

Домінуючі позиції у західноукраїнських областях займала Руська Православна Церква (РПЦ). У Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській областях залишалися численні прихильники Греко-Католицької Церкви, які змушені були увійти «в лоно» російського православ'я. Духовна інституція західних українців – Греко-Католицька Церква – ще в 1946 р. на так званому Львівському соборі була поставлена «поза законом». У низці районів Волинської і Ровенської областей стала зростати кількість громад релігійних конфесій, віднесених радянською ідеологією до сектантства. З нелегальних релігійних напрямів найбільшого поширення набули «п'ятидесятники» та «свідки бога Єгови».

Мета статті – охарактеризувати релігійне життя західноукраїнської спільноти і вироблення нею дієвих форм самозахисту проти політики комуністичної партії і радянського уряду у період будівництва «розвинутого соціалізму».

Основний масив в історіографії проблеми становлять публікації І. Андрухів і П. Кам'янського¹, А. Васьківа², І. Гнипа³, Р. Делятинського⁴,

¹ Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, о. П. Кам'янський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – 363 с.

² Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / А. Ю. Васьків; НАН України, Інститут філософії. – К., 1997. – 25 с.

О. Єгрешія⁵, О. Лисенка і О. Реєнта⁶, В. Марчука⁷, О. Малярчука⁸, В. Перевезія⁹, І. Пилипіва¹⁰ та багатьох інших науковців.

У результаті форсованого наступу на Церкву у два повоєнні десятиліття влада вдосконалила цілісну систему роботи, яка включала в себе партійні, державні, правоохоронні та громадські організації. Антицерковні заходи в західному регіоні УРСР не набули таких масштабів, як у цілому в Україні. Причина полягала у високій релігійній свідомості широких мас населення і бурхливому реагуванні на антицерковні заходи влади. Форми і методи протистояння віруючих діям партійно-радянських органів охоплювали як численні петиції і скарги у найвищі державні інстанції, так і зібрання, що переростали у несанкціоновані мітинги, організацію цілодобових чергувань біля ще не відібраних храмів.

Серед найпоширеніших антирелігійних методів влади було зняття під будь-яким приводом з реєстрації релігійних громад, відкликання служителів культу, примушування віруючих до виходу зі складу церковних органів під загрозою адміністративних санкцій тощо. Законодавство контролювало усі сфери діяльності релігійних установ – від дозволу на реєстрацію до оподаткування і т. д.

Від партійних та державних органів на місцях вимагалось як «покінчити із релігійними пережитками» й «залишками уніатства», так і виховання трудящих, особливо молоді, на нових радянських цінностях. Неприємною проблемою для органів влади в західноукраїнських областях, особливо на Івано-Франківщині, Львівщині, Тернопільщині та Закарпатті залишалася нелегальна діяльність «невозз'єднаних священників, монахів і монахинь», «уніатів, які повернулися із заслання», «покутників», «оунівських нелегалів», «націоналістичних бандитів».

Із середини 50-х років ХХ ст. у регіон поверталися, відбувши покарання, учасники національно-визвольних змагань. Лише в Станіславську область з місць ув'язнення і спецпоселення повернулося понад 15 тисяч колишніх учасників національного руху Опору. Більшість із них не змінила своїх переконань, а наявність «оунівських нелегалів», греко-католицьких священників і монахів, сектантів створювали відповідну

³ Гнип І. Я. Греко-католицька церква на сторінках галицької міжвоєнної преси / І. Я. Гнип. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 208 с.

⁴ Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900 рр.) / Р. Делятинський. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. – 96 с.

⁵ Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904 – 1945 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / О. Єгрешій; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.

⁶ Лисенко О. Українська національна ідея і християнство / О. Лисенко, О. Реєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 190 с.

⁷ Марчук В. Українська Греко-католицька Церква. Історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Ліра, 2001. – 146 с.

⁸ Малярчук О. М. Міжвоєнне село Західної України: соціум, господарство, духовність / Гусак Р. О., Коростіль Н. Ж., Малярчук О. М. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 308 с.

⁹ Перевезій В. Греко-католицька церква в 20 – 30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій. – К.: Основа, 1998. – 48 с.

¹⁰ Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 – 1939 рр.) / І. В. Пилипів. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 440 с.

атмосферу протесту проти політики комуністичної партії і радянського уряду в краї¹¹.

У травні 1964 р. ЦК КПУ видав постанову «Про факти грубого адміністрування окремих місцевих органів влади у ставленні до віруючих». Влада не відмовилася від намірів, що «церква віджила себе», однак декларувалося послаблення у церковно-державних відносинах. Наступ на релігію продовжувався посиленням атеїстичної пропаганди через кінофільми, радіо, лекції, пресу. Антирелігійні заходи мали масштабний характер і проводилися шляхом заборони залучення до церковного життя підлітків, а також посиленням фінансового тиску на священнослужителів і духовні центри. Спрощення процедури закриття культових споруд, скорочення місіонерської діяльності, обмеження видання релігійної літератури мали сприяти «викоріненню» Церкви із суспільного життя.

У травні 1966 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила «Положення про Раду в справах релігії при Раді Міністрів СРСР», згідно з яким, при облвиконкомах уповноважені здійснювали контроль за діяльністю всіх релігійних об'єднань. Уповноважений мав свій апарат і план роботи, а також контролював діяльність членів комісій при райміськвиконкомах і груп. Члени комісій за дотриманням законності про релігійні культу були зобов'язані складати на кожному релігійну громаду на своїй території списки віруючих із детальними біографічними даними, проводити індивідуальні та групові бесіди. Особливі обов'язки покладалися на членів груп сприяння виконкомів сільських і селищних рад. Вони мали вивчати зміст проповідей священнослужителів, проводити профілактичну роботу щодо порушень радянського законодавства про культу, перевіряти фінансово-господарську діяльність громад, подавати звіти у вищі органи.

Початок 1970-х років відзначився новим наступом влади на «процерковні настрої», на «вогнища уніатів» і «сектантів». Постанова ЦК КПРС «Про посилення атеїстичного виховання населення» від 16 липня 1971 р. звертала увагу партійних і радянських органів на місцях на необхідність посилення роботи щодо «недопущення діяльності релігійних фанатиків». У постанові ЦК КП України «Про заходи по посиленню боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства та території Української РСР» від 6 лютого 1973 р. було проаналізовано причини релігійної та націоналістичної активності, зокрема в західних областях республіки. Активізації руху сприяла наявність «нелегальних уніатів», а також повернення кілька десятків тисяч учасників національно-визвольного руху з місць ув'язнення та заслання. Від часу прийняття попередньої постанови «Про протизаконні дії колишніх уніатів в ряді областей України» від 20 серпня 1968 р. і відповідно вжитих на місцях конкретних заходів минуло п'ять років, а проблема для влади залишалася актуальною.

Станом на лютий 1972 р. в Українській РСР діяло 7294 релігійних об'єднання, у тому числі 5902 зареєстровані. Із цього числа Російська Православна Церква нараховувала 4428 парафій, Католицька – 98, Реформаторська – 81, старообрядці – 52, секта євангельських християн-

¹¹ Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. Малярчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – С. 159.

баптистів – 1117, секта адвентистів сьомого дня – 101, іудейського віросповідання – 14 громад. Крім того, на території України діяло релігійне підпілля: 581 група п'ятидесятників, 308 – єговістів та інші, всього 1392 групи¹². Найбільш масовою і впливовою в Україні була Російська Православна Церква (Московський патріархат), яка у 1972 р. мала 4346 зареєстрованих громад (общин). Із них – 2709 (62 %) у 7 західних областях УРСР і 1637 (38 %) у 18 східних областях республіки¹³.

Згідно з офіційною звітністю, в Івано-Франківській області було виявлено і взято на облік 319 «уніатів», у тому числі – 118 монахинь, 145 «уніатів-покутників» і 56 уніатських священників. У Тернопільській – 114 осіб (36 священників, 2 псаломщики, 76 монахів і монахинь), які проживали в 31 населеному пункті. У Львівській області – 145 уніатських священників, 277 монахів і монахинь, 40 покутників. Протягом кількох років «уніати» організували масові «зборища своїх єдиновірців» у так званому «святому місці» – с. Зарваниця Тереховлянського району, «розпалювали релігійний фанатизм», виступали з націоналістичними закличками. На ці зібрання сходилося до 5 тис. осіб із сусідніх областей. З метою зупинити цю діяльність «уніатів» у 1973 р. за рішенням Тернопільського облвиконкому у с. Зарваниця побудовано водопровід, у результаті чого відкрите джерело, що «вважалося святим», ліквідовано, а в с. Ліс каплицю знесено¹⁴.

З доповідної записки уповноваженого Ради по справах релігії при Раді Міністрів Української РСР К.Литвина від 24 березня 1974 р. «нам стало відомо, що на Україні створено тайний єпископат, що складається з трьох, а за іншими джерелами – з п'яти архиєреїв. Створено систему нелегальної підготовки молодих уніатських священників і таємного рукоположення. У Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській областях діє близько 10 уніатських монастирів. Керівництво уніатського підпілля активно використовує у своїй роботі греко-католицьких монахинь, які слухняно виконують різноманітні доручення таємного єпископату: організовують богослужіння, займаються збиранням грошей, поширюють уніатські календарі й літературу антирадянського характеру, виконують функції інформаторів, зв'язкових. Особливо яро націоналістична діяльність уніатів проявляється у так званому покутництві. Прихильники цього напрямку поширюють серед населення ідеї боговибраності українського народу, забороняють віруючим працювати на підприємствах, в колгоспах і радгоспах, служити в Радянській Армії»¹⁵.

Усі греко-католицькі монастирі в 1946 – 1948 рр. були ліквідовані, проте значна частина монахів і монахинь залишилась на позиціях Греко-Католицької Церкви і групами від 3 до 12 осіб поселялась у приватних будинках або в комунальних квартирах, де вели монаший спосіб життя. Органами влади було зафіксовано факти, коли монахи і монахині купували приватні будинки й обставляли їх згідно з церковними канонами. Це мало місце у західних областях УРСР. Такі монаші групи були опорою в

¹² Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1. оп. 25, спр. 663, арк. 45.

¹³ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 1.

¹⁴ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 13.

¹⁵ Там само, арк. 60–61.

діяльності греко-католицького духовенства і вірних. Більшість монахів і монахинь працювали в медичних закладах, займалися збиранням лікарських рослин, що давало змогу бути в багатьох населених пунктах і проводити нелегальну релігійну та благодійну діяльність. Вони збирали кошти для потреб церкви, повідомляли про населені пункти, де можна виконувати релігійні обряди. Так, наприклад, у Львові в будинку по вул. Куйбишева, 12а було створено своєрідний монастир зі всіма греко-католицькими атрибутами. Там проживало 11 черниць, більшість із них займалися благодійництвом і приватною медичною практикою. Подібні «уніатські» монастирі діяли у Львові на вулицях Ломоносова, Мучній і Б.Хмельницького, а також у с. Рудно, м. Золочів та в інших населених пунктах регіону. Місцевим органам влади давали конкретні рекомендації щодо виявлення таких релігійних осередків та припинення їхньої «антигромадської» діяльності¹⁶.

В Івано-Франківську було притягнуто до адміністративної відповідальності «уніата Гаврилів». Матеріали про протизаконну діяльність монаха П. Чучмана, що проживав у м. Яремче Надвірнянського району, було передано в народний суд для притягнення його до кримінальної відповідальності. В Тернопільській області за проведення богослужінь на приватних квартирах та організацію «нелегальних зборищ» були оштрафовані греко-католицькі священники М. Погорецький, А. Кандибалюк та інші. Як свідчать інформаційні матеріали уповноважених Ради по Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Закарпатській, Миколаївській, Донецькій та Ворошиловградській областях, робота «по боротьбі із залишками уніатського духовенства ще не набрала належного розмаху і планомірності»¹⁷.

Для виконання згаданих постанов Політбюро ЦК КП України бюро обкомів компартії вживали заходів, про які інформували столицю. Довідка за вихідним № 0323 від 3 серпня 1973 р. під грифом «цілком таємно» «Про хід виконання постанови Політбюро ЦК КП України від 6 лютого 1973 р. «Про заходи по посиленню боротьби проти ворожої діяльності залишків уніатського духовенства на території Української РСР» в Івано-Франківській області» (№ 34 (4) свідчить, що «враховується і той факт, що із 119 священників руської православної церкви – біля 60 % в минулому були уніатами і деякі з них прийняли православ'я лише формально». Партійна звітність засвідчує весь комплекс заходів, що їх проводила місцева влада на виконання політики центральної влади щодо релігії. Так, у вечірньому університеті марксизму-ленінізму Івано-Франківського міськкому партії в 1973 р. 150 осіб закінчили атеїстичне відділення, з них 30 працювали «по викриттю уніатства». На другому курсі продовжували навчатися ще 60 осіб, а на перший курс нового навчального року на це відділення планувалося прийняти понад 100 осіб. У 270 теоретичних семінарах області попереднього року вивчали проблеми «Формування матеріалістичного світогляду і подолання релігійних пережитків», «Формування комуністичного світогляду – серцевина ідейно-виховної роботи КПРС», «XXVI з'їзд КПРС про актуальні питання боротьби з

¹⁶ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 77.

¹⁷ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 78.

буржуазною і ревізіоністською ідеологією». При вивченні програмового матеріалу пропагандисти всіх цих ланок звертали особливу увагу на «реакційну суть уніатства»¹⁸.

Водночас влада активно поширювала нові радянські свята та обряди, упорядковувала будинки або спеціальні приміщення для їх здійснення. Наголос робився на «палаці щастя», де урочисто здійснювалася реєстрація шлюбу. Архівні справи свідчать, що «дуже повільно запроваджуються в побут трудящих нові радянські обряди і звичаї». Так, у Городенківському районі за церковною обрядовістю хрещено новонароджених – 85,3 %, вінчань у церкві – 23,8 %, похоронів – 87,5 %; у Рожнятівському районі відповідно хрещень – 80,8 %, вінчань – 32,5 %, похоронів – 84,7 % і т.д.¹⁹. Необхідно взяти до уваги, що в церкві були присутні «хресні», «куми», «дружки», «дружби», родина – в основному молодь, то найпростіші обчислення подають кілька тисяч осіб, що брали участь у релігійних обрядах. Критика «уніатства» розгорталася шляхом лекційної пропаганди. З часу виходу в світ вказаної постанови Політбюро ЦК КПУ різко зросла кількість лекцій з питань ідеологічної боротьби та критики «українського буржуазного націоналізму» та «уніатства». Якщо за весь 1972 р. з питань ідеологічної боротьби прочитано 987 лекцій, а з питань боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» та «уніатства» – 885, то лише за перше півріччя 1973 р. – відповідно 1734 і 1645 лекцій. Крім того, з питань атеїзму за перше півріччя прочитано 5884 лекції. В лекторських групах партійних комітетів та організаціях товариства «Знання» проведено спеціалізацію лекторів, організовано їх навчання на обласних, міських та районних семінарах на тему «Актуальні питання ідеологічної боротьби на сучасному етапі» та в обласній і районних школах лекторів-атеїстів. У більшості районів регулярно проводили виступи суспільно-політичних клубів ім. Ярослава Галана й тематичні вечори «Цього забути не можна». На них «викривався злочинний зв'язок українського буржуазного націоналізму та уніатства»²⁰.

У боротьбі проти «уніатства» та релігійного світогляду широко використовували технічні засоби пропаганди, зокрема кіно. В містах і селах організовували обов'язковий перегляд і обговорення художнього кінофільму «Іванна» та хронікально-документальних – «Троянський кінь», «Упирі», «Останні сторінки». Агітаторам та активу сіл Ліски Коломийського і Середнє Калуського районів Івано-Франківської області демонстрували новий фільм про покутників – «Хата на околиці».

Пропагандисти, лектори й агітатори-атеїсти у своїй роботі використовували періодичну пресу та матеріали брошур-лекцій, що видавало товариство «Знання». Атеїсти Івано-Франківської області одержували 1828 примірників журналу «Наука и релігія», 10647 журналу «Людина і світ», 375 брошур-лекцій серії «Естествознание и релігія» та 2520 брошур-лекцій атеїстичної серії товариства «Знання Української РСР»²¹.

¹⁸ Там само, арк. 80.

¹⁹ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. Р – 1431, оп. 1, спр. 544, арк. 11–12.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 81.

²¹ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 82.

Життя всіх громадян СРСР було під ідеологічним контролем комуністичної партії і відповідних органів. Навчанню в системі партійної освіти партія надавала не меншого, а може і більшого значення, ніж освітянським проблемам. Керівництво усіх ланок в організації партійного навчання та ідеологічного виховання проявляло неабияку винахідливість та ініціативу. В ідеологічному забезпеченні виховного процесу громадян головну роль відводили товариству «Знання». Право керування його відділами на місцях надавалося тільки членам партії. У товаристві діяли економічна, технічна, атеїстична секції.

Комуністична партія зобов'язувала всіх осіб, які обіймали керівні посади, бути лекторами незалежно від наявності викладацьких здібностей. Більшість виступів таких лекторів не виходила за межі перероблення вголос матеріалів з'їздів, пленумів, праць класиків марксизму-ленінізму і творів лідерів партії. Написання ними лекцій супроводжувалося вклеюванням у зошит вирізок із газет. Участь у лекторській роботі враховувалася при визначенні переможців соціалістичного змагання та інших заохочень по службовій драбині. Лекторські кампанії проходили, як правило, у робочий час і спокійно сприймалися слухачами.

Складовою ідеологічного виховання були й понеділкові політінформації, навчання в системі економічної і політичної освіти. Ці форми навчання практикували на виробництві, в установах, колгоспах і радгоспах їхні керівники і члени парткому за розробленими та затвердженими райкомом партії програмами. Спеціальним наказом керівним працівникам заборонялося виїжджати на святковий період за межі своїх населених пунктів, призначалося додаткове чергування, друкарські машинки закривали в сейфи, службові кабінети опечатували.

Масові ідеологічні заходи зводилися до посилення атеїстичної пропаганди засобами преси та радіо. Обласні газети щомісячно подавали науково-природничу сторінку «Світло проти темряви». Там уміщували матеріали з досвіду роботи партійних організацій з атеїстичного виховання населення, виступи науковців. Обласні радіо регулярно вели науково-атеїстичні радіожурнали «До світла». Атеїстичні сторінки, вибірки матеріалів на антирелігійні теми подавали редакції обласних, районних газет і районні радіомовлення.

Важливу роль у роботі проти «уніатства» було відведено атеїстичним музеям. В Івано-Франківському музеї історії релігії та атеїзму заново виготовили розділ експозиції, в якому «викривалася діяльність уніатської церкви на Прикарпатті, її прислужництво іноземним поневолювачам та своїм гнобителям трудящих». В атеїстичних музеях, що їх відкрили у приміщеннях колишніх греко-католицьких церков Яремча, Калуша, Тисмениці, Болехова та інших містечок, було широко представлено матеріали, які «викривали антинародну діяльність уніатства»²².

У червні 1973 р. прокуратура Надвірнянського району закінчила розслідування кримінальної справи щодо звинувачення греко-католицького священика П. Чучмана «за підігрівання серед населення релігійних забобонів», зокрема «уніатських», і передала справу на розгляд народного суду. Коломийська прокуратура вела розслідування справи священика

²² ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 83.

С. Дмитерка. Протягом першого півріччя за протизаконну діяльність були засуджені на різні строки позбавлення волі 4 «уніати-покутники», в тому числі М. Кастрян, він же І. Крутонос, – особа, близька до організаторів «середнянського чуда Г.Солтиса і Г.Кузьмінської». Крім того, велося слідство щодо трьох «уніатів-покутників» із Тернопільської області, затриманих у с. Середнє Калуського району. Було виявлено дві групи, які займалися колективним прослуховуванням радіопередач із Ватикану (у Косівському районі – 6 осіб та с. Бортники Тлумацького району – 7 осіб). З ними проводили відповідну профілактичну роботу. Передусім виявляли «місця групового зібрання» і проживання монахів у приватних будинках. За ними вели постійне спостереження. За порушення радянського законодавства про релігійні культу за перше півріччя притягнуто до адміністративної відповідальності 32 особи²³.

Значну увагу приділяли розвінчуванню «соціальної демагогії єговізму та уніатства, які в конкретних умовах західних областей України були вигідні українським буржуазним націоналістам», тобто мали сприятливе підґрунтя. У партійній документації неодноразово наголошувалося, що «націоналісти намагалися використовувати секту «Свідків Єгови» як додатковий загін антикомунізму»²⁴. Громадськість, виробничі колективи мали спрямовувати свою роботу таким чином, аби впливати і перевиховувати «нерозкаяних уніатів», «одурманених», «прислужників гітлерівського фашизму та американського імперіалізму», «колишніх оунівців», «банд помічників» і т. ін. Комуністична пропаганда намагалася максимально використовувати принизливі, з її точки зору, ярлики і кліше.

Із об'ємних звітів «Про проведену роботу із попередження зборищ єговістів» можемо почерпнути інформацію про те, як ситуація виглядала на практиці. Єговістам, які брали активну участь у «своїх зібраннях», на засіданнях адміністративних комісій при виконкомах районних рад депутатів трудящих роз'яснювали радянське законодавство про культу. До них вживалися заходи адміністративного впливу: оголошувалися догани, попередження, накладалися штрафи в розмірі від 10 до 50 крб. Обов'язково проводили й партійні збори, наради ідеологічного активу сіл, на яких обговорювали питання «про посилення ідеологічної роботи серед єговістів та уніатів»²⁵.

На території Івано-Франківської області «існує святе джерело», що міститься на горі поблизу с. Середнє Калуського району. Згідно з радянською термінологією, його «спровоковано в грудні 1954 р. уніатським фанатом Солтисом та його підручними». Послідовники Солтиса («покутники»), які проживали і в сусідніх областях, під час релігійних свят намагалися проводити масові паломництва на Середнянській горі. Лише в 1972 р. 15 осіб уніатів-покутників притягнуто до кримінальної відповідальності, а 70 покарано в адміністративному порядку.

²³ ЦДАГО України, ф. 1. оп. 25, спр. 872, арк. 84.

²⁴ ДАІФО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3412, арк. 13–14.

²⁵ ДАІФО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 3825, арк. 11–12.

«Святе джерело» ліквідували таким чином, що воду підземними трубами відвели у водозбірник колгоспної ферми с. Середне²⁶.

Генеральна лінія КПРС – творення радянської спільноти – не встигла реалізуватися в бажаному партією обсязі. Більшість українців не втратили національну гідність і болісно реагували на національне приниження. Найкоштовнішим скарбом виступала релігія і рідна мова, яку постійно витісняла російська («великий, могучий русский язык» і «русское православие»). На західноукраїнських землях до цього долучилося збереження історичної пам'яті народу та дотримання релігійних звичаїв і обрядів. Притлумлені страхом громадяни активізувалися й поступово вимагали проведення змін у суспільному житті. Використання різного роду комуністичних міфів досягло своєї критичної межі. Незважаючи на це, компартія і далі монополюючи насаджувала суспільно-політичні і соціально-культурні схеми, принципи, ідеї.

На нашу думку, об'єктивну характеристику «нової спільноти» – «радянського народу» дав Г. Приходько («Українська видавнича спілка» у Лондоні) у статті «Економічний гарант демократії». Він зазначає: «Нинішній стан суспільства, поява соціально-психологічного феномена Гомо Советікус, тобто масового, лінивого, невігласного, заляканого обивателя, байдужого до громадських справ, до долі своєї нації, аморального феномена, який зрікається своєї мови, паплюжить історію свого народу, людини, яка нездатна до існування в множинному суспільстві, яка позбавлена волі вибору, ризику, самопожертви, – поява цього чудовиська стала можливою тому, що свого часу була проведена селекція суспільства якраз за ознаками моралі та ділових якостей, а разом з тим була знищена приватна власність, яка спроможна спонукати людину до самоудосконалення. Комуністична влада знищувала приватну власність, як виходячи з ідеологічної доктрини про побудову безкласового суспільства, так і з міркувань усунення економічного ґрунту опозиції. Дійсно, знищивши приватну власність, здійснивши експропріацію майна й капіталів, влада позбавила опозицію фінансової підтримки. Тоталітарія в СРСР стала можливою саме через одержавлення власності»²⁷.

З приходом до керівництва в СРСР М. Горбачова ідеологічний тиск на суспільно-політичне життя почав слабнути. У центральній пресі з'явилися судження про реабілітацію відомих політичних діячів, які не погоджувалися з «генеральною лінією партії», інформація про перегини у сталінські часи – терор, голод, депортації. Політика гласності й демократизації суспільства надала сміливості й можливість підняти свій голос на захист українства і Церкви.

Проблема відродження діючої у підпіллі Греко-Католицької Церкви набула особливої актуальності у середині 80-х років ХХ ст. унаслідок заявленого новим радянським керівництвом курсу на дотримання в СРСР демократичних прав людини, в тому числі на вільне віросповідання. Активна діяльність віруючих УГКЦ, спрямована на легалізацію своєї Церкви, розпочалася у 1987 р. у містах і селах західних областей України.

²⁶ Там само, арк. 13–14.

²⁷ Приходько Г. Економічний гарант демократії / Г. Приходько // Визвольний шлях. – 1990. – Кн. 6 (507). – С. 668.

Для координації зусиль представників Церкви, а також діячів національного руху, які підтримували УГКЦ, у Львові восени 1987 р. було створено Комітет захисту Української Католицької Церкви (УКЦ). З ініціативи Комітету почали видавати позацензурний часопис «Християнський голос», у якому друкували матеріали про боротьбу греко-католицьких віруючих за свої права. Особливо активними греко-католики були у 1988 р., під час відзначення 1000-ліття хрещення Київської Русі. Одне з найбільших на той час зібрань (понад 5 тисяч осіб) було проведено 17 липня на території Гошівського монастиря. Кілька тисяч греко-католиків взяли участь у традиційній прощі і релігійних відправах у Зарваниці на Тернопільщині. Релігійні відправи спрямовувалися на національне відродження і відновлення таким чином традиції дорадянської епохи, коли священики були активними учасниками суспільного життя в Західній Україні.

Науковець С. Кобута узагальнює ці процеси: «В органи місцевої влади надходили листи-звернення з проханням реєстрації греко-католицьких громад. Однак партійно-державний апарат, використовуючи як адміністративний тиск, так і засоби масової інформації (ЗМІ), намагався дискредитувати УГКЦ, показати її прихильників «купкою релігійних фанатиків», які намагаються дестабілізувати ситуацію в області. На боротьбу з греко-католиками було залучено і представників Російської (Руської) православної церкви (РПЦ). В селах, прихильних до УГКЦ при підтримці партійної влади, ініціювалися створення релігійних «комітетів – двадцятки» по реєстрації громад РПЦ, їм передавалися культові споруди, вони отримували підтримку влади. За неповних 1,5 року в області було зареєстровано понад 300 нових громад РПЦ, у їхнє користування було передано десятки колишніх храмів УГКЦ, в тому числі і Гошівський монастир. Таким способом комуністична влада намагалася запобігти відновленню УГКЦ, використовуючи при цьому і провокаційні методи, які призвели до зростання релігійної напруги та початку міжконфесійного протистояння»²⁸. Вихід був у будівництві нових храмів УГКЦ.

Таким чином, вжиті комуністичною партією та радянською владою заходи пропагандистського, репресивного й адміністративного характеру не приносили бажаних результатів у боротьбі з релігією й «уніатством». Перебуваючи у підпіллі, ГКЦ в міру можливостей давала духовну опіку своїм вірним, які не приймали російське православ'я. За своє майже півстолітнє нелегальне існування Церква виробила катакомбні форми діяльності і не втратила свого місця й ролі в житті народу. На особливу повагу заслуговують як священики, монахи та монахині, так і окремі громадяни, котрі перебуваючи тривалий час у підпіллі, не йшли на жодні компроміси з тоталітарним режимом.

²⁸ Кобута С. Прикарпаття в новітній українській національно-демократичній революції (1988–1991 рр.) / С. Кобута // Галичина, 2001. – Вип. 7. – С. 37.

Oleg Malyarchuk

Confrontation of the Christian communities of western regions of Ukraine against Soviet government in 1960-1970s

The forms and methods of the confrontation of the religious people of western regions of Ukraine against totalitarian system as well as antireligious work of the government are analyzed in the paper. The peculiarities and principles of the religious situation in the region have been determined.

Keywords: *western region of Ukraine, Soviet government, religious people, traditions and customs.*